

Kovács Teréz

A tanyák társadalmi folyamatai egy bácskai községben (Becsén)

A Bácskán áthaladó utasnak sokat kell utaznia, míg valamelyik településhez nem ér. Az Alföldnek e legdélibb részén a nagy távolságokra levő települések között mindenhol vannak tanyák. A tanyaiak évekig a külvilágtól elszigetelten élték le életüket. Ellenben az utóbbi években életkörülményeikben gyökeres változások történtek.

A becsei 1971-es határrendezés a folyamatot meggyorsította, sőt mondható, hogy ehhez a problémához drasztikusan, nem emberségesen viszonyult, mert nem vette figyelembe a tanyaiak érdekeit. Ez alkalommal a becsei határban 280 tanyai család kénytelen volt elhagyni otthonát és egyeseknél, különösen az időseknél és azoknál, akiknek nem volt házuk Becsén, ez a határozat súlyos következményekkel járt.

Nehéz lenne előrelátni 161 tanya jövőjét, ellenben ha folytatódik a jelenlegi gyakorlat, a tanyák nem fognak soha „élni”. Mielőtt még kihalnának, szükséges lenne behatóbban tanulmányozni ennek a különleges társadalmi létszervezésnek a forrásait.

Ez a tanulmány gyakorlati jellegű, mert konkrét, empirikus tanulmányozás útján valamilyen megismeréshez kíván eljutni azzal kapcsolatban, hogy vajon meg kell-e mentenünk a tanyákat, ha szükséges, még társadalmi beavatkozás árán is, vagy magukra kell hagyni, hogy a jövő döntse el a sorsukat, vagy épp siettetnünk kell eltűnésük folyamatát.

Az említett lehetőségek közül valamennyinek az elfogadásakor figyelembe kell venni azok érdekeit, akiknek a sorsáról van szó, de nem szabad mellőzni az általános társadalmi érdekeket sem, és amennyiben lehetséges, összhangba kell ezeket hozni.

A kutatást Becsén végeztük. A város a Tisza jobb partján fekszik, 48 kilométerre északra Újvidéktől. Becse a község központja. Ebben a tanulmányban csak azokat a tanyákat vettük figyelembe, amelyek Becse város határában magántulajdonban vannak. A határ 20 309 ha területet foglal

magában, ebből 10 567 ha (52%) magántulajdont és 9742 ha (48%) társadalmi tulajdont képez. A társadalmi szektoron is vannak tanyák, de ezek különböznek a magánterületen levő tanyáktól, mert az előbbieknél be van vezetve a villanyáram, betonút vezet a városba és van állandó autóbuszjárat. Egy-egy ilyen birtokon rendszerint több család él (20—70), úgyhogy egy kis falut képeznek.

A kikérdezés 1973 szeptemberében történt és e tanulmány szerzője végezte. A kikérdezés egysége a háztartás volt, a beszélgetés pedig a házigazdával folyt le. A többgenerációs családban, ahol a házigazda nem a legidősebb, hanem a középső generációból való volt, egyes kérdéseket tettem fel a legidősebb férfi családtagnak is. Abban a családban, ahol 15—30 év közötti házasságra még nem lépett fiatalok is voltak, (nemre való tekintet nélkül) egyes kérdések nekik is szóltak.

Az adatgyűjtés másik eszköze a megfigyelés volt. Enélkül az anyagi, kulturális, szociális, higiénikus és egyéb feltételekről nem lehetne teljes képet adni.

A probléma elemzéséhez hozzásegített személyes tapasztalatom is ugyanis régebben évek hosszú sorát töltöttem egy becsei tanyán.

A TANYÁK KELETKEZÉSI FELTÉTELEI

A tanyák kialakulásának gyökerei visszanyúlnak a messzi múltba, mikor az Alföld népei még nomád pásztorok voltak. Hogy megvédhessék magukat és az állatokat a hidegtől, a legelő közepén egy épületet csináltak, ahol a jószágokat decembertől márciusig teleltették. Mivel a jószágokat etetni kellett és a falu is messze volt, a pásztoroknak a jószágokkal kellett maradniuk. Általában a pásztor és a jószágok egy helyiségben aludtak. Márciustól decemberig pedig az épület üres volt.

Később a lakosság gyarapodásával nőtt az élelemszükséglet is. Az emberek lassan kezdték feltörni a legelőt és fokozatosan áttértek a földművelésre. A tanyáknak továbbra is voltak lakói, de csak szezonmunkák végzése idején, míg télire beköltöztek a faluba vagy a városba. Kezdetben a hivatalos szervek tiltották a tanyán való tartózkodást, azzal a kifogással, hogy a tanyaiak szellemileg elmaradott és erkölcstelen emberek lesznek. Az üldözés igazi oka viszont az volt, hogy a tanyák a betyárok jó menedékhelyeül szolgáltak.

Akik áttértek a földművelésre, először azokat a földterületeket törték föl, amelyek messze voltak a falutól, vagy várostól mert csak így vált lehetővé, hogy két község között meghúzzák a határt, Mivel a művelt

földterület messze volt, az emberek kénytelenek voltak házat építeni földjükön. Nem lehetett mindennap kijárni a földre és este hazamenni a falusi vagy városi házukba.

A tanyák keletkezésének oka a lakosság megnövekedése és a falusi, illetve városi ház valamint a megmunkált földterület közötti nagy távolság volt. A tanyák funkcióit viszont a terméshozam növekedésének a lehetőségében kell keresni. A tanyákon nagyon könnyű volt a jószágot felnevelni, mert csak legeltetni kellett és ez kivétel nélkül a gyerekek feladata volt. A tanyák legkisebbjei már 3—4 éves korukban őrizték a libákat, később pedig a nagyobb háziállatokat és nagyon korán megkezdték a nehezebb mezei munkát is.

Az volt a szokás, hogy ha a legidősebb férfigyerek megnősült, a feleségével kintmaradt a tanyán, a szülők pedig beköltöztek a faluba vagy a városi házukba. A fiatalok a termény egy részét a szülőknek adták. Ez egy íratlan törvény volt, amelyet mindenki betartott.

A tanyák tervszerűtlenül és rendszertelenül épültek, aki csak akart, épített magának. A múlt század végén és ennek a századnak az elején az Alföldön a lakosság egyharmada tanyán élt, de tudunk olyan községről is, ahol a lakosságnak több mint fele tanyasi volt.

Mindemellett tudományos körökben a tanyák tanulmányozása elég sokáig el volt hanyagolva. Csak a XX. század harmincas éveiben jelenik meg az úgynevezett tanyakérdés. Azok a tudósok, akik ezzel a kérdéssel foglalkoztak (Erdei F., Gyöffi I., Szabó I. és mások) a tanyák számának növekedésében a polgárok széttelepedésének veszélyét látták, és azt kutatták, milyen társadalmi, gazdasági és kulturális elmaradottságot hoz ez a jelenség, s hogyan lehetne esetleg megakadályozni.

Az utóbbi időben Magyarországon újra felvetődik a „tanyakérdés”. Ennek a problémának a legjobb ismerői (Márkus I., Romány P., Mocsár G.) a tanyák mai helyzetét szemlélik és az úgynevezett „tanyaközpontok” mielőbbi létrehozását sürgetik. A tanyaközpontban kapna helyet az iskola és azok a szolgáltatások, melyek elengedhetetlenül szükségesek (elsősorban felvásárló és elárúsító szolgáltatásra kell gondolni, de nagy figyelmet szentelnek a kulturális és az egészségügyi szükségleteknek is). Magyarországon ma 800 000 ember él tanyán.

A BÁCSKAI HELYZET

Mikor a törökök visszavonultak a mai Bácska területéről, Szabadkán és néhány kisebb falun kívül itt minden települést megsemmisítettek. A lakosság egy része a háborúban elveszett, a többi pedig elmenekült.

Ez a terület évekig lakatlan volt. Csak a XVIII. század közepétől kezdődött betelepítése. Az új telepesek magyarok, szerbek, németek, szlovákok és ruszinok voltak. Becsére csak magyarok és szerbek jöttek. A város kétnemzetiségű arculatát a mai napig megtartotta. Az 1971-es népszámlálás alkalmával a községben 44 976 ember élt: 62% magyar, 32% szerb és 6% más nemzetiségű, illetve ismeretlen.

Párhuzamosan a legelők feltörésével ennek a városnak a határában is elkezdtek tanyákat építeni. Elsősorban gazdasági okokból tették, mivel a föld megmunkálása primitív módon történt, így a mezei munkákat könnyebben el tudták végezni, ha ott laktak, ahol gazdálkodtak, továbbá a tanyaiak sokkal kisebb adót fizettek (érdekes, hogy Becsén a tanyaiak még ma sem fizetnek adót tanyájuk után, mint a városban levő házak tulajdonosai).

A múlt század végétől egészen az ötvenes évekig divatos volt, hogy valaki tanyát birtokoljon. Orvosok, ügyvédek, tisztviselők nem számítottak eléggé előkelőeknek, ha nem volt tanyájuk. De, akárcsak a többi tanyatulajdonos, nagy részük nem élt a tanyán, hanem kiadták negyedéből, vagy esetleg harmadából szegény földnélküli parasztoknak. A tanyatulajdonosoknak a városban volt házuk a tanyára pedig csak időnként jártak ki szénézni és főként ellenőrizni, hogy nincs-e valami „baj” Meg kell azonban említeni, hogy ezen a területen nem voltak százezer holdas földterülettel rendelkező földbirtokosok, mert a török hódoltsággal megsemmisültek a középkorból származó óriási latifundiumok is. Így a kizsákmányolás nem volt olyan méretű, mint máshol ebben az időben.

A Horthy-rendszer 1941–42-ben a legtöbb gabonát a tanyákon vélte találni, így a beszolgáltatáskor a tanyaiakkal voltak a legszigorúbbak. A népfelszabadító háború alatt a tanyák a partizánok, de a csetnikek huza-mosabb elrejtésére is szolgáltak.

A tanyák társadalmi folyamatait több tényezőn keresztül szemléltethetjük. Most szó lesz az iparosításról, az urbanizációról, a modernizációról, a deviációról és az integrációról.

A. Iparosítás

Az iparosítás egy bonyolult társadalmi folyamat, amely minden irányba terjeszkedik és változást hoz. Ennek következtében elsősorban a természetben állnak be változások: növekszik a mechanizáció és a gépek alkalmazása és a termelés ésszerűbb lesz, tovább növekszik a munkamegosztás és termelés. A társadalomban az iparosítás dinamikusabb vertikális és horizontális mobilitáshoz vezet és ennek következtében megváltoznak az emberek közötti viszonyok és változik az emberek felfogása is.

Az iparosítás vívmányai a tanyákig később jutnak el, mint a városig vagy faluig. Ez nagyrészt annak a következménye, hogy a tanyák nincsenek ellátva villanyárammal. A mintaegységbe került 50 tanya közül csak 5 villamosított. A tanyák elszigeteltsége szintén (másik tény, amely) megnehezíti az iparosítás vívmányainak terjedését (tanyák, elszigeteltség). A tanyák földművelő jellege szintén hozzájárul e terjedés megnehezítéséhez, mivel a mezőgazdaságban az iparosítás vívmányai csak később érkeznek.

Azon a tanyán, ahol ez a felmérés készült, 12 traktor, 9 pótkocsi, 7 személygépkocsi, 1 cséplőgép és egy kombájn van. Huszonöt tanyán található még ló, 13 tanyainak van parasztszekere és 22-nek gumikerekű szekere.

Ezek az adatok azt mutatják, hogy az emberi és állati munkaerőt csak részben váltották fel a gépek. Az iparosítás következtében a földművesek munkásokká válnak. A kikérdezett mintaegységben (155 személy) jelenleg nyolc személy van állandó munkaviszonyban és hárman nyugdíjasok. Meg kell még említeni, hogy 14 személy jelentette ki, hogy időnként eljár másokhoz dolgozni (vagy a társadalmi birtokra, vagy a magántermelőkhöz napszámba, vagy másmilyen formában, pl. ha valakinek van traktora, akkor elmegy másnak is dolgozni). Ezek a tanyaiak már a munkásokká való átváltozás útjára léptek, mert jövedelmüket nemcsak földjük megmunkálásával teremtik meg. A legtöbb kikérdezett tanyai véleménye szerint azok az emberek élnek legjobban, akiknek egy kis földjük van, de emellett állandó munkaviszonyban vannak. A tanyai magántermelők ilyen és hasonló véleménye szintén rámutat arra a tendencióra, hogy a földművesek fokozatosan munkásokká válnak.

A foglalkozás megváltoztatásával a valamikori tanyaiak társadalmi helyzetében vertikális és horizontális mobilitás áll be.

Generációk közötti társadalmi szerepváltozást tapasztalhatunk a mai tanyaiak és a már velük nem együtt élő házasságban levő gyerekeik között. A változások azonban nagyobbak horizontális, mint vertikális irányban. A munkaszervezetbe került tanyai nők mindegyike foglalkozására nézve háziasszony volt. Ezeknek az anyáknak a már házasságban lévő lányaik közül 18 maradt háziasszony, 3 fizikai munkásnő lett, egy fodrász és 3 végzett középiskolát. A tanyán élők fiai között 4 maradt mezőgazdasági magántermelő, 7 dolgozik szakképzetlen munkásként és egy végzett egyetemet.

Vertikális szerepváltozásról csak abban az esetben beszélhetünk, ha az említettek befejezték a szakmunkásképző iskolát, középiskolát vagy egyetemet végeztek. Mint ahogy ez a fentiekből kitűnik, a 45 személy közül ilyen csak 13 (4 nő és 9 férfi). A lakhely megváltoztatásának következtében beállt módosulásokat horizontális társadalmi mozgásnak nevez-

zük. A 45 felnőtt nő és férfi közül – akiknek szülei jelenleg tanyán élnek – 11 személy lakik tanyán (főként nők), 27 személy Becsén, 4 személy valamelyik bácskai községben és 4 személy külföldön. Nagyrészt ők is tanyán éltek mindaddig, amíg férjhez nem mentek, illetve meg nem nősültek.

Sem a vertikális, sem a horizontális társadalmi változás két generáció között az alapul vett mintaegységben nem gyors, nem ugrásszerű, hanem többnyire lassú, fokozatos. Megfigyelhető azonban, hogy mind a kétféle változás jobban kifejezésre jut a férfiaknál, mint a nőknél.

B. Urbanizáció

A városi társadalom létrehozását urbanizációnak nevezzük, ami szoros kapcsolatban áll az iparosítással. Az urbanizáció a tanyákra még kevésbé gyakorol hatást, mint az iparosítás. A tanyák a határban szerteszéjjel vannak, ezért nagy problémát jelent egy-egy fontosabb közművel való ellátásuk, ami a városban és falun minden háztartás számára megvalósítható (mint például a villanyhálózat, a vízvezeték, a kanalizáció kiépítése stb.).

A tanyákat úgy építették, hogy a lehetőségekhez mérten minél közelebb essenek a főúthoz. Amikor a tanyák virágzásuk korát élték, azok az utak, amelyek Becsét a környező helységekkel kötötték össze, köves – de gyakrabban csak földutak voltak. Ma legnagyobb részük ki van betonozva (az Újvidék, Zenta, Bácsstopolya és Szenttamás felé vezető utak), míg egy kis hányaduk (a Törökbecse és a Kishegyes felé vezető) kövezettek. A legtöbb betonutat az utóbbi években adták át a forgalomnak. Az újonnan épült műutak révén sok tanyai igen előnyös helyzetbe került, mert ha az út a tanyájuk előtt halad el akkor a várossal való összeköttetés jóval jobb és gyorsabb, mint a föld – vagy akár a kövesúton. A beton-, köves- és földutak megoszlása a tanyák és a városok között százalékban:

Az utak fajtái	100%	90—70%	60—30%	30% alatt	nulla %
betonút	11	12	17	10	—
kövesút	—	6	11	3	30
földút	—	2	20	11	17

A mintaegységben 11 család tagjai vannak abban a szerencsés helyzetben, hogy tanyájuktól a városig betonúton közlekedhetnek. A többiek a város központjától a tanyáig csak egy bizonyos dombig juthatnak el betonúton, mert a további szakaszt köves- vagy földúton kell megtenniük. Ötven család közül csak 17-nek nem kell földúton mennie, míg

a többiek, ha a városba akarnak jutni, az útszakasz kisebb vagy nagyobb részét földúton teszik meg. Különösen nehéz számukra a közlekedés akkor, ha esik a hó vagy az eső. A kikérdezettek közül van egy család, amelynek tagjai, ha a tanyáról a város központjáig akarnak jutni, az útszakasz 80 százalékát kénytelenek földúton megtenni (9 kilométert).

A város központja és a tanyák közötti távolság a másik tényező, amely hatással van a tanyaiak városba irányuló közlekedésére.

A tanyák és a város központja közötti távolság (km)

km	3—5	5,5—7	7,5—9	9,5—12
a tanyák száma	15	15	13	7

A legközelebb eső tanya három kilométerre van a város központjától, a legtávolabb eső pedig 12 kilométerre. A táblázaton is látható, hogy többségben vannak azok, akik – az alkalmazott mérce szerint – közelebb laknak a városhoz.

A már említett tényezők mellett a közlekedésre kihatással van még a közlekedési eszközök alkalmazása. Mivel az autóbusz csak részben vagy egyáltalán nem áll egyes tanyaiak rendelkezésére, ezért kénytelenek saját közlekedési eszközeiket használni. A kikérdezettek tanyáin a következő közlekedési eszközök találhatók: 7 személygépkocsi, 22 gumikerekű szekér, 13 parasztkocsi, 35 motorkerékpár és 75 kerékpár. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a leggyakoribb közlekedési eszköz a kerékpár, minden tanyán van. Újabban mind több a motorkerékpár: a tanyák 2/3 részében található. A személygépkocsi már jóval kevésbé elterjedt, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a 7 tulajdonos közül 2 farmer módján termel (tehát nem él a tanyán, csak oda jár ki dolgozni). A parasztkocsit és a gumikerekű szekeret az idősebbek használják közlekedési eszközként (különösen az idősebb nők közlekednek parasztkocsin). A fiatalok kerékpáron és motorkerékpáron járnak.

A közlekedés különösen azok számára jelent nagy problémát, akik állandó munkaviszonyban vannak, vagy iskolába járnak. Ők minden nap függetlenül attól, hogy milyen az időjárás, egy bizonyos időpontban meg kell, hogy jelenjenek a munkahelyen vagy az iskolában. A legtávolabb eső munkahely 14 kilométerre van egy tanyától. A tanyán lakó munkás kerékpáron jár a munkahelyére (13 km-t föld-, 7 km-t köves- és 4 km-t betonúton kell megtennie).

A városi életmód a tanyavilágra nehezen hat. Némi változást csak a tanyaiak egyes rétegénél idézett elő. A tanyaépítés stílusának megváltozása azokon az új tanyákon észlelhető, amelyeket a nem földműves családok építettek. A kikérdezettek között van egy tanyai ember, aki a Törökbecse felé vezető út mellett nem messze a várostól épített családi

házat. Arra a kérdésre, hogy miért itt épített házat, azt felelte, hogy itt a portáért, melynek nagysága fél hold, 3000 dinárt fizetett a városban viszont belekerü't volna 60 000 dinárba. Ezért a pénzért ő meg tudta venni a határban a fél hold földet és az épület elkészítéséhez szükséges anyagot. Mivel a foglalkozása kőműves, a megépítés nem jelentett számára anyagi kiadást.

A határrendezés alkalmával egyesek lebontották a társadalmi szektor birtokába került földön levő tanyájukat és a határ egy másik részében újra felépítették. Az új tanyát a régi, megszokott módon emelték fel, esetleg új ablakokat és ajtókat tettek.

A tanyai épületek általában régiek, leginkább vert falúak, a szoba földes és a melegítés kemencével történik. Kemencébe való tüzelőanyag bőven akad (szárfizik, szalma, csutka kukoricaszár, csuma stb.).

A tanyán ritkán van külön elválasztott gazdasági udvar, mint ahogy az általában szokásos a városban a földműveléssel foglalkozó családoknál. Az a terület, amelyet udvarként használnak tanyán, nagyon nagy a városi udvarhoz képest. A tanyai udvarok általában fél hold területűek. Az udvar egy része gyep, ahol jószágok legelnek.

Egyes tanyákon nagy rend és tisztaság van, mindannak ellenére, hogy minden régi. Több helyen az udvar a tanya körül be van kerítve. Ellenben van sok olyan tanya, amely nagyon el van hanyagolva. Lakóik piszkos ruhában járnak, gyengén tisztálkodnak, a lakásban és az udvarban nagy a rendetlenség. Sok az olyan lakás, ahol semminek sincs helye, minden piszkos és visszataszító. Több tanyán a udvar is rendezetlen: szerte-széjjel van minden, a jószágok és a baromfi össze-vissza járkálnak a környéken, a tanya körül pedig sok a hulladék. A piszkosság és rendetlenség nincs összefüggésben az anyagi helyzettel, inkább, de nem teljes mértékben a tanyaiak életkorával. A fiatalabb házastársak általában jobban rendbe tudják tartani a lakást és a ház környékét. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy téves lenne az általánosítás.

A rendtartásra a világszemlélet nagyobb hatással van az életkornál. A konzervatív, maradi felfogású embereknél az udvar, a lakás és az emberek kinézése is szomorú képet ad. Érdeemes lenne tanulmányozni, hogy vajon a konzervativizmus és a maradiság-e az oka a rendetlenségnek, vagy a rendetlenség idézi elő a maradiságot és a konzervativizmust?

C. *Modernizálódás*

A pénzgazdálkodás, az urbanizáció és az iparosítás az agrártársadalmat a technika vívmányainak alkalmazásához vezette.

A fent említett változások a tanyavilágban csak részben jutnak kifeje-

zésre, ezért várható, hogy a korszerűsítés hatása csak mérsékelten lesz érezhető.

A modernizálódás egyes megnyilvánulásai formájáról már volt szó. Most pedig egyes indikátorok segítségével szemléltethetjük a korszerűsödés még nem említett eredményeit, mint például a tömegkommunikációs eszközök elterjedése, a korszerű háztartási felszerelések alkalmazása, a tüzelőanyag-fajta megváltoztatása, továbbá módosítások a lakásberendezés, az öltözködés és a táplálkozás terén.

A 63 kikérdezett tanyai közül 5 személy olvas mindennap újságot, 16 többször hetente, 9 személy hetente egyszer, 13 nagyon ritkán és 10 személy sohasem. Ha figyelembe vesszük, hogy a kikérdezett személyek valószínűleg egy kissé szépítettek is, akkor megállapíthatjuk, hogy a tanyai emberek nagyon ritkán olvasnak újságot, azaz napilapot.

Harminchét család nem fizet elő semmilyen újságra sem. A többi 13 közül legtöbben az „Auto-moto magazin”-t járatták. Sajnos a „Poljoprivrednik”-nek mindössze kettő a „Selo”-nak meg csak egy előfizetője van. A megkérdezettek nagy része magyar nemzetiségű és az a tény, hogy túlnyomó többségük nagyon gyöngén beszéli a szerbhorvát nyelvet. Így érthető, hogy nem járatták ezeket a szaklapokat. Ez viszont arra sürget bennünket, hogy lépéseket tegyünk egy magyar nyelvű mezőgazdasági folyóirat létesítéséért

A tanyaiak nemcsak a sajtón keresztül értesülnek a világban lejátszódó fejleményekről, most már soknak ott van lakásában a rádió és a televízió is.

Igen sok (40) tanyai családnak van tranzisztoros rádiója. Egyre több azoknak a száma is, akik akkumulátor segítségével működő televízió vásárlására szánják rá magukat. A mintaegységben 9 ilyen család volt és 3 család televíziója a hálózati villanyáram segítségével működik.

Két tanyán van fürdőszoba, továbbá hét helyen hűtőszekrény és egy helyütt mosógép. Tizenkét háztartásban gáztűzhelyen vagy resón főznek, míg három háztartásban a főzést a villanytűzhelyen végezhetik el. A többi 35 kikérdezett háztartásban zománcos tűzhely van, de található még vas és rakott tűzhely is.

Ha ismernénk a tömegkommunikációs eszközök és a háztartási készülékek húsz évvel ezelőtti elterjedtségét a tanyákon és összehasonlítanánk a mai helyzettel, biztosra vehető, hogy ugrásszerű eredmény mutatkozna. Ezek az eredmények azonban még távolról sem kielégítőek, és nagyon elmaradnak a becsei viszonyoktól.

Még nagyobb az elmaradottság a felhasznált tüzelőanyagféleség tekintetében. Három helyen fűtenek olajkályhával, két-két helyen pedig gáz- és vaskályhával. Az összes többi tanyán kemencével melegítik a szobákat.

Gyakorlatilag csak egy szobát használnak. Sok helyen habár van két szoba, de az egyiket nagyon kevés kivétellel mindenhol „tiszta szobaként”

tartják, tehát nem laknak benne. Az 50 tanya közül csak egyetlenegy helyen található gyerekszoba.

Modern szobaberendezés csak a fiatal házasoknál van és a kétlaki háztartásokban (ahol egyes tagok földműveléssel foglalkoznak, míg mások munkaviszonyban vannak), de itt sem mindenhol. Függyöny az ablakon csak minden második tanyán található, vagy még ennél is ritkábban fordul elő. Szőnyeg meg csak nagyon elvétve akad.

Az öltözködés terén is tapasztalható változás, de csak a fiataloknál; viszont megfigyelhető, hogy azok a fiatalok, akiknek szülei régi módszerekkel termelnek, azoknál az öltözködés is olyan, mint szüleiké. Nekik van külön ünneplő ruhájuk, hétköznapi és úgynevezett otthoni ruhájuk.

Minden ruha először ünneplő, azután hétköznapi és végül otthoni, azaz munkaruha lesz. Már a tanyai emberek se járnak kézilég szőtt ruhában. Az idősebb férfiak még bocskorban, télen meg klumpában járnak, míg a nők papucsot hordanak (télen fapapucsot).

A kétlaki háztartásokban a fiatalabb nőknél szintén megfigyelhető változás az öltözködésben. Azok, akik állandó munkaviszonyban vannak, gyakran otthon is a munkaruhát hordják. A fiatal nők a kétlaki háztartásokban gyakran viselnek nadrágot, míg a mezőgazdasági magántermelők feleségeinél ilyesmi egyáltalán nem tapasztalható. Ők háziruhában járnak.

Némi változás tapasztalható a táplálkozás terén is. Negyvennégy családban mindennap főznek, 6 családban viszont nem mindennap. Ezen a tájon a múltban is az volt a szokás, hogy ebédre mindennap főttételt fogyasztottak. Legtöbb helyen azt mondták, hogy hetente kétszer-háromszor esznek húst ebédre. Van azonban több olyan család is, ahol hetente csak egyszer van hús, míg máshol ötször-hatszor hetente. Szinte kivétel nélkül baromfi-húst fogyasztanak. Baromfit mindenki tart a tanyán, így ezt nem kell venni. Legtöbbször szalonnát reggeliznek (43 helyen említették). Ezután következik a tej, de a tejet nagyon ritkán fogyasztják kávé, kakaó, túró formájában, vaját pedig egyáltalán nem használják. Valamivel ritkábban fogyasztanak tojást. A magyarok igen gyakran említették a hajában főtt krumplit, a szerbek pedig a hagymát. Felsorolták még a margarint, kolbászt, pástétomot, sonkát, szalámit, de mindezt csak kevés helyen fogyasztják.

Gyümölcsöt akkor esznek, ha van gyümölcsösük. Ritkán szánják rá magukat gyümölcsvásárlásra. Azt mondták: „Azt eszünk, amit mi magunknak termelünk.”, „... tejet és kenyeret”, „...kenyeret és paradicsomot eszünk.” Még mindig nagyon sok kenyeret fogyasztanak a tanyasiak. A napi átlag egy személyre több mint fél kiló. Feketekávét 26 családfő iszik.

Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy észlelhető valamilyen változás a táplálkozás terén, különösen akkor, ha figyelembe vesszük azt a ténytet,

hogy nemrég csak petróleumot és sót vásároltak, minden mást maguk állítottak elő. Táplálkozásuk még mindig nagyon egyoldalú, túl sok zsírban és szénhidrátban gazdag ételt fogyasztanak.

D. *Deviáció*

„A deviáció ellenkezője annak, ami normális, ami a társadalom által előírt, a deviánsok pedig azok, akik nem követik a társadalmi normákat és magatartásukat nem hozzák összhangba azzal, ami a társadalomban meghatározott és előírt szabály”

A deviáció és az anómia egyes megnyilvánulási formái a tanyákon is elterjedtek. Ez a táj a nagyszámú öngyilkosságokról ismert.

A becsei tanyákon az utóbbi években a következő abnormális esetek történtek. 1970-ben egy 51 éves férfi (aki előzőleg elvonókúrán volt) majd egy 62 éves férfi oly módon vetett véget életének, hogy felakasztotta magát. 1972-ben egy anya elhagyta csecsemőjét és férjét. A csecsemő hamarosan meghalt – megállapították, hogy éhenhalt. Ugyanabban az évben az egyik tanyán egy 24 éves lány öngyilkosságot kísérelt meg (felakasztotta magát a fára), de idejében észrevették és megmentették. Az 1973-as évben (október 1-ig) a tanyákon egy tragikus gyilkosság és öngyilkosság történt. Egy 36 éves nő féltékenységből agyonlőtte 39 éves férjét, majd önmagával végzett oly módon, hogy kést szúrt hasába³.

Bőven vannak alkoholisták is az analízis alá vett tanyákon. A kikérdezés alkalmával is akadt részeg. Egy nőnek, aki a fiával más tanyáján él lakóként, a fia munkaviszonyban van, de az anya kijelentése szerint a fiatalember már három hónapja nem kap fizetést és már napok óta nem jön haza. A nő a háború után 7 hold földet kapott, amiből már csak két hold maradt meg, de azt is elvették tőle, mert nem fizette az adót és a földet megműveletlenül hagyta. A lakásban minden szerteszéjjel volt, alig akadt bútor, mindenfelé rongyok és piszkos ruhák heverték, az asztalon egy nyitott üveg állt félig pálinkával. Egy másik helyen (a részeg) házigazda kijelentette, hogy ő akkor elégedett az étellel, ha van pálinka.

Fogyatékos személyek szintén gyakoriak a tanyákon. Különösen soknak van beszédhibája. Volt egy süketnéma, nyomorék nő, egy vak férfi és 3 szellemileg elmaradott. Egyes tanyasiak nagyon alacsony intelligenciával rendelkeznek, úgyhogy alig lehet őket a szellemileg egészségesek csoportjába sorolni.

Egy rétegnél észlelhető, hogy saját társadalmi helyzetükkel elégedetlenek és a jövőt illetően tapasztalható egy általános bizonytalanság érzet. Ezek főként idősek, vagy ha fiatalok, akkor azért érzik elveszettnek magukat, mert nem gépesítették gazdaságukat és így kevés jövedelemre tudtak szert

tenni. Egy bizonyos értelemben nevezhetjük őket marginális személyeknek, mert teljesen elszigeteltnek és mellőzöttnek érzik magukat társadalmunkban.

Huszonegy személy azt felelte, hogy az élettel nincs megelégedve. Az okok a következők voltak: „Nekem mindig csak dolgoznom kell. Azelőtt azért dolgoztam, mert nem volt semmim, most meg azért dolgozom, mert van. Ha még a földem is elveszik, én nem maradok itt Jugoszláviában”. „A munkásembernek nincs semmilyen tekintélye.” „Sokat dolgozom, azok, akik munkaviszonyban vannak azok meg délután csak a kávéat isszák és a lemezeket hallgatják.” „Az ipari termények ára nagyon magas, a mienké meg alacsony.”

Harminc személy felelte azt, hogy az élettel részben meg van elégedve, részben nincs. Ellenben, amikor arra került sor, hogy állításait megmagyarázzák, nagyon kis kivétellel, mindannyian csak arról beszéltek, hogy mivel nincsenek megelégedve és elhallgatták azt, amivel elégedettek. Példaként felhozható néhány ilyen válasz is. „Sokat dolgozunk és aztán mindent elvisznek tőlünk azzal a kifogással, hogy meggazdagodtunk. Mi nem járunk nyaralni és nem költjük pénzünket luxus dolgokra, pedig nekünk is vannak ilyen igényeink.” „Nem engednek dolgozni, ha dolgozunk beáll a gazdagodás és akkor jönnek és a megnövelt adóval meg is büntetnek bennünket. Azokat, akik nem dolgoznak, azokat az állam támogatja. Akkor nem kellene senkinek sem dolgozni. Miért nem támogat az állam minden embert egyformán?” „Ha a gazdaság olyan ütemben fejlődne, mint ahogy a reform elején 1964—65-ben, akkor itt minden rendben lenne. De azután minden nagyon rossz irányt vett. Akkor azt hittem, hogy a mezőgazdaságból is meg lehet élni, de most úgy néz ki, hogy mindennek vesznie kell!” „Sok a bruttó jövedelmünk, de kevés a tiszta jövedelem.” „Nekem két testvérem van, ők munkaviszonyban vannak és sokkal jobban élnek, mint én.”

Az összes kikérdezett között a legkevesebben vannak azok (12 személy), akik teljesen meg vannak elégedve az élettel. Bizonytalanság és kilátástalanság is megnyilvánul a tanya jövőjét illetően. Maguk is látják, hogy egyre többen vannak azok, különösen a fiatalok, akik elhagyják a tanyát. Sok esetben ezt tették az ő lányaik és fiaik is. Aggódik is ezért sok szülő és gyakran nem egyeznek gyerekeik felfogásával. Csak 15 tanyai vélekedett úgy, hogy az ő utódja is tanyán fog maradni, azok a szülők, akiknek jelenleg földműveléssel foglalkozó felnőtt fiuk van.

Sok tanyai szerint ők az utolsó generáció, amely a tanyán marad, 7 személy nem tudja, hogy vajon ők lesznek-e az utolsók, akik tanyán élik le életüket, vagy esetleg még valamelyik családjuk is ezt a sorsot választja.

Vannak olyanok, akik úgy tervezik, hogy a tanyát a jövőben lebontják vagy eladják. Egyesek a következőket mondták: „Húsz éven belül nem lesz

egy tanya sem, de én nem hagyom el az én tanyámat amíg csak élek „Legyen az, amit a vezetők akarnak.” Mások úgy vélekedtek, hogy a tanyát az utódoknak adják.

E. *Integráció*

„Az integráció olyan folyamat, amellyel különböző részeket, tényezőket és cselekvéseket egy egységbe tömörítenek és az így egyesített részeket egy cél felé irányítják.”⁴ Megfigyelhető a tanyák területi, kulturális és szociális integrációja.

A területi integráció: egy terület különböző részei bizonyos fizikai és biológiai okok miatt egymáshoz közelednek és egymásba kapcsolódnak.

A tanyák nem különálló települések, hanem annak a falunak és városnak az összetevői, melyek határában épültek. Függetlenül az illető településhez való tartozásuktól a tanyák még nemrég teljesen elszigetelten éltek, mert mindent, amire szükségük volt maguk teremtették elő. Ma viszont a helyzet sokban megváltozott, a tanyák egyre jobban függenek a várostól, elsősorban azért, mert nem termelnek többé autarkikus módon és egyre több adminisztrációs ügyeik vannak, amelyeket csak személyesen tudnak elintézni a városban.

A mintaegységben mindössze két ember volt, akik azt felelték, hogy nagyon ritkán jönnek a városba (csak ha az adót fizetik be). A többi tanyai gyakrabban jár Becsére éspedig: 16 személy mindennap, 21-en hetente többször és 12-en hetente egyszer. Az utóbbi két csoportba tartozók leginkább azokon a napokon járnak be a városba, amikor piac van. Akkor eladják terményeiket, bevásárolnak és elintézik az ügyes-bajos dolgaikat a városban.

Amennyivel gyakrabban jönnek a városba, annyival csökkennek a köztük és a becseiek között a már említett különbségek. Megfigyelhető, hogy azok jönnek gyakrabban a városba, akik közelebb laknak és akikhez jobb út vezet.

Létezik egy másfajta területi integráció is. Becse város ugyanis terjeszkedik, aminek következtében egyes tanyák a város urbanizációs területébe esnek. Vannak olyan polgárok, akik a város szélén a hatáiban építenek házat. Mellettük, vagy nem messze hozzájuk ott vannak a régi tanyák. Várható, hogy a jövőben ezek a tanyák összenőnek Becsével. A tanyaiak kulturális téren még igen alacsony szinten állnak a városiakhoz, de akár a falusiakhoz viszonyítva is. Szükséges anyag hiánya miatt mélyrehatóbb összehasonlítást sajnos nem lehet végezni, ezért csak az adatokat sorakoztatjuk fel, amelyek a kikérdezett tanyaiak feleleteiből kiténtek.

Megelégedéssel lehet közölni (hogy egy kivételével) minden iskolaköteles tanyai gyerek jár ma iskolába.

Moziba nyolc tanyai jár, továbbá 13 személy azt felelte, hogy ritkán, 42 személy pedig azt, hogy sohasem megy moziba. Leginkább fiatalok látogatják a mozit.

A színházlátogatás a tanyaiaknál még ritkább. Csak három személy felelte azt, hogy jár, három ritkán és a többi megkérdezett (57 személy) sohasem jár színházba. A templombajárás már gyakoribb. Tizenkét személy jár rendszeresen, 20 személy azt válaszolta, hogy ritkán vagy csak ünnepnapokon, míg 31-en nem járnak templomba. Egy tanyai panteistaként válaszolt, mondván: „... A természet az Isten, földből lettem és földdé válok. Nem vagyok sem kommunista, sem vallásos.”

Arra a kérdésre, hogy voltak-e már valaha képtárban múzeumban és hangversenyen a 63 megkérdezett közül 14 személy azt felelte, hogy volt képtárban, 49 nem volt még. Sokan nem is tudták, hogy mi az. Huszonhat személy volt múzeumban, de 37 még sohasem. Azok közül, akik már voltak, sokan azt mondták, hogy a katonaságnál vagy még iskolásként vitték őket múzeumba. Legrosszabb a helyzet a hangversenylátogatás terén, 11 személy volt és 52-en az életben még sohasem vettek részt hangversenyen.

A tanyaiak a szociális integráció szempontjából szintén a városi lakosság mögött maradnak. Átlagosan egy becei polgár havonként 2,5-szer jár orvoshoz. A következőképp hangzott a kérdés: „Milyen gyakran jár az orvoshoz?” A feleletek alapján az szögezhető le, hogy a tanyaiak jóval az említett átlag alatt vannak.

Csak hatan felelték azt, hogy ha a betegség első jelei mutatkoznak, azonnal felkeresik az orvost. Nyolc személy válaszából az tűnt ki, hogy akkor megy az orvoshoz, ha már beteg. Legtöbbjük, 35 személy az orvos segítségét csak akkor kéri, ha már nagyon beteg. Végezetül 13 személy azt felelte, hogy sohasem ment az orvoshoz.

Az összes tanyai közül 4 családban senkinek sincs és 3 családban nincs minden tagnak betegbiztosítása.

Még más tények is beszélnek a tanyai lakosság kicsiny egészségügyi igényeiről. Így például megemlíthető, hogy 1972 márciusában nyolc személy nem vette fel a védőoltást a fekete himlő ellen, (egyeseke igazolt okokból, terhesség, betegség stb.) ellenben egy idős házaspár azt mondta, hogy azért nem vették fel, mert ők már öregek és nekik már nem kell. Egy másik ember a következőket mondta: „Hallottam, hogy sokan megbetegedtek tőle. Különbben is a jószágokat kellett etetni. Nem volt időm ilyesmire.”

Az egészségügyi-szociális helyzet szemléltetésére felhasználható a következő adat is: a tanyai nőknél 15 gyerek született otthon (tanyán), 52

gyerek szintén otthon, de szülész nő segítségével és 51 gyerek jött világra szülőotthonban. Meg kell azonban említeni, hogy azok a gyerekek, akik az utóbbi 10 évben születtek, mindannyian a szülőotthonban jöttek a világra.

Befejezés:

Az iparosítás és az urbanizáció vívmányai nehezen jutottak el a tanyáig. Drága lenne a tanyák villamosítása és betonutakkal való összekötése, a vízvezeték és a kanalizáció kiépítése pedig teljesen lehetetlen. Az utóbbi években mégis születtek jelentős eredmények, különösen az útépítésben, úgyhogy a tanyaiak nagy része abban a szerencsés helyzetben van, hogy a műút mellett vagy ettől nem messze lakik. Mivel minden tanyán van kerékpár, ha jók az útviszonyok akkor a közlekedés Becsére nem jelent külön problémát.

Valaha minden tanyai mezőgazdasággal foglalkozott, ma viszont egyesek állandó munkaviszonyban vannak. A változás ilyen téren még nagyobb a mai tanyaiak és felnőtt gyerekeik között, akik jórészt már nem laknak tanyán.

A tanyák felszerelése nem kielégítő. Az épületek egy része elhanyagolt, nincs meszelve, a bútorok rendszerint régiiek. A konzervatív tanyai életmódban mégis itt-ott betévedt az új idők szele (különösen a kétlaki családokba és a fiatal házaspároknál).

Táplálkozás terén is tapasztalható némi változás, különösen ha figyelembe vesszük, hogy még nem is olyan régen a tanyaiak szükségleteiket kizárólag közvetlenül saját terményeik által (ipari feldolgozás nélkül) elégítették ki.

A tanyaiak nem mentesek a különféle társadalmi és erkölcsi elferdüléstől sem.

Kultúra és egészségügy terén szintén nem kielégítőek a tanyán uralkodó viszonyok.

Jegyzetek:

1. Az adatok a kérdőív analizálásából valók.
2. Dr. Cvetko Kostić: „Sociologija sela” (245. old.)
3. Az adatok a becsei Belügyi Titkárság dokumentációs anyagából valók.
4. Cvetko Kostić: „Sociologija sela” (247 old.)

*Rezime :***Društveni procesi salaša u jednoj bačkoj opštini (u Bečeju)**

U Bačkoj, na krajnjem jugu Panonske nizije, između naselja jako udaljenih jedni od drugih svuda se nalaze salaši. Ljudi sa salaša provodili su ceo svoj život izolovano. Međutim, u novije vreme njihov život se korenito izmenio.

Ova studija se zasniva na posmatranjima koja su vršena na salašima u privatnom vlasništvu na području opštine Bečej. Društveni procesi u životu salaša prikazuju se pod prizmom više faktora. Ukazuje se na rezultate postignute u novije vreme, kao i na teškoće u životnim uslovima ljudi sa salaša. Između ostalog, konstatuje se da su tekovine industrijalizacije i urbanizacije doprle do sveta salaša sa poteškoćama, ali da su u novije vreme postignuti značajni rezultati, naročito u pogledu izgradnje puteva, što je omogućilo skokovit razvoj saobraćaja i veće korišćenje mogućnosti koje pruža gradski život, kao što su: zapošljavanje, školovanje itd. Međutim, te promene nisu tako značajne u odnosu na sve životne aspekte. Tako se konzervativni način života ljudi sa salaša malo promenio, a isto tako nisu uočene ni značajne promene u pogledu zdravlja, ishrane i kulture.

*Summary***The social processes of farms in a community of Batchka (in Bečej)**

In Batchka, at the utmost South of the Great Pannonian Plain, between settlements far removed from each other there are farms everywhere. The farmers lived in a lifelong isolation. Recently, however, their life conditions went through radical changes.

This study is based on observations done in farms situated at the outskirts of the town Bečej. These farms are in private ownership. The social processes of the farm life have been demonstrated across several factors. It has been pointed to the results of late years, as well as to the difficulties of the farmers' life conditions. It has been stated, among other things, that the achievements of industrialisation and urbanisation reached the farm world with difficulty, that in the last years, however, considerable results were achieved, especially in road building, which brought the sudden development of communication and made possible to draw profit from the advantages of the life in towns, such as employment, schooling etc. The changes, however, are not perceptible in all respects. So the farmers' conservative way of living has changed very little, and the same is with public health, alimentation and culture.